

1. Islám, víra, k níž se hlásím, pro mne v první řadě znamená zbožnost. Kdykoli hovořím o hlavních rysech islámu, vždy se pokouším tuto víru sám pro sebe vysvětlit především jako univerzální výzvu ke zbožnosti, odevzdání se Bohu. Sama zbožnost ale není nějaký koníček, který má zahánět nudu. Zbožnost není ani jakási svatá rekreace bez jasného účelu. Zbožnost tu je, aby vyzývala k morálce a konání dobra. V tomto nekonečném světě nemůžeme udělat nekonečně mnoho kroků. Zbožnost nás učí, že kroky, které uděláme, nás povedou cestou dobra, že budou morální.

Celý *Kur'án* je vznešená Božská sága o tom, že za tímto ohromným viditelným světem existuje jedna morální jistota, věčný základ, prvopočátek, k němuž bychom se nakonec měli vrátit. Zbožnost je svým způsobem povinností bdít nad lidskou morálkou. Bdít nad trvalou vzpomínkou na Boha, nad tou všudypřítomnou podstatou světa, tepem světa. Na druhou stranu zbožnost a morálka nás upomínají na lidskou prvotní esenci – že on/ona je stvoření Boží.

V tradiční sarajevské medrese, staré škole islámské vzdělanosti, nás vždy učili, že islám jako zbožnost před člověka klade dva důležité úkoly.

První, aby v sobě nenechal vyhasnout Božskou jiskru, kterou Bůh zapálil v každém z nás. Druhý, aby se aktivně přičinil, že tato jiskra v člověku bude zářit a blyštět se ještě silněji. Vlastně jsme se učili, že zbožnost je nekonečný návrat, neustálé vracení se svému prvopočátku. Jestliže lidská modlitba je návratem k Stvořiteli, pak je zároveň i návratem k člověku. Zbožnost je tu, modlitba je tu, aby nám připomněla naše stvoření.

Jako bychom se v okamžiku svého stvoření „vzdálili“ svému prvopočátku, a tak se k němu v průběhu života musíme vrátit. Náš život se odehrává uprostřed velkého množství věcí a bytostí. Naše zbožnost je nepřetržitým hledáním Jednoty, která propustuje vším.

To je sama podstata zbožnosti. Mawláná Džalálúddín Rúmi na začátku *Masnavi* veršuje o píšťale z rákosu. Zvuky píšťaly jsou jejími modlitbami, jimiž se pokouší vrátit svému Stvořiteli. Pro vyznavače islámu, ostatně jako pro každého věřícího, je zbožnost příležitostí k věčnému návratu svému Stvořiteli. K takovému věčnému návratu, ne k tomu z Nietzscheovy filosofie, islám neustále vyzývá.

Nicméně sobě i svým spolužákům stále opakují, že každá zbožnost má svůj kontext, v němž se projevuje a prožívá, má svůj čas, který ji nemálo ovlivňuje. Důležitým kontextem současné zbožnosti jsou i technika a stroje. Technika a stroje v nás zanechávají klamný dojem, že jsme mocní, že jsme se stali něčím jiným, jakýmsi rivalem dráhem Bohu. Stroje jsou extenzi lidských přirozených schopností usilovat o co největší kvantitativní moc, opanování co největšího prostoru a času. Proto nyní o své zbožnosti a své víře nemohu hovořit, aniž bych alespoň jednou nezmínil i techniku.

Od věku techniky jsme se posunuli k věku *všemocného člověka*. Tyto dva souběžné věky se spolupodílejí na odpovědi na následující otázky: Jak dnes věřím? Proč dnes věřím?

Já totiž stále ještě věřím s oním silným a krásným břemenem tradiční víry. Věřím a provádím obřady víry (modlitby, posty, dávám milodary...) a k tomu se často ptám: Upevnil jsem svou víru tím, že věřím v Boha, a stvrzuji svou víru tím, že šířím slova o míru a zbožnosti, že dodržuji posty a ze svého majetku dávám potřebným, kolik mohu?

„Vždyt bliže jsme mu než jeho tepna krcní,“ sděluje nám *Kur'án*. To znamená, že s každým novým úderem srdce nám Bůh prodlužuje pozemský život. Islámští mystičtí by řekli, že tlukot srdce je ve skutečnosti modlitbou našeho srdce. Dokud se naše srdce „modlí“, potud zijeme náš pozemský život! Mezi každými dvěma údery srdce nastává odmlka. Srdce svými údery něco dostává a získává, svými odmlkami se pak něčeho zříká.

A právě z tohoto důvodu jsou naše obřady víry zároveň odříkáním i získáváním. Dáváme něco svého a dostáváme něco Božího. Takto chápané obřady se stávají čistými, zájmů a žádostivosti zbavenými. Není dobré, když dáváme na odív svou zbožnost. „*I ve zbožnosti má člověk znát míru*“ – praví jedno bosenské přísloví. Platí dnes, stejně jako kdysi, že zbožnost nám pomáhá zůstat v objeti mírumilovné a věčné tradiční víry, v objeti víry, která má daleko k trhům, kde se čile obchoduje. V objeti víry, která má daleko k politice, pro niž je typické obchodování ve velkém!

V dnešní době, kdy je svět nadmíru poznamenán člověkem a jeho vymořky, je těžké žít v oné tradiční víře, která naslouchala Přírodě jako různorodému skupení Božích znamení. Lidský zbožný šepot a modlitby byly po staletí svým způsobem krásným doplněním větru, rostlin, hučení řek, šumění potoků, cvrkání ptáků... Po staletí mystici všech náboženství věřili a cítili, že s nimi „věří“ i hvězdy, „věří“ i hory a oblaky, „věří“ i rostliny.

Nyní se tato tradiční víra vytrácí, stává se tím slabší, čím více se člověk obklopuje vymořky své techniky.

2.

A na otázku: Proč věřím v Boha? – mohu stručně odpovědět následující: Věřím, protože mne obklopuje tento nekonečný svět!

Věřím, protože kamkoli jsem po dlouhé cestě dorazil, vždy jsem nad svou hlavou spatřil všeobjímající nebe!

Věřím, protože nemohu přistoupit na to, že by takto rozlehlý vesmír nehlásal vůbec žádné poselství o Bohu!

Islám nás učí, že Příroda není Bůh. Příroda a Univerzum jsou Boží znamení. Bůh se svým znamením zjevuje jako ono vnitřní hájemství, jako láska, dobrota, jistota, naděje, touha... Jako světlo, které proniká sklem!²

Světlo přitom zůstává světlem, a sklo zůstává sklem! *Kur'án* neustále vyzývá, aby se hledělo na tato Boží znamení. Podle *Kur'ánu* je ostatně každý člověk, potažmo celé lidstvo, jedno velké Boží znamení.

Tímto nás *Kur'án* nabádá k životu ve shodě. Bůh je naším jediným stvořitelem, Bůh je prostředníkem mezi Svými stvořeními. *Kur'án* důrazně upozorňuje: Bůh je Stvořitelem všech světů (*rabbu l-'álamín*). Mezi stvořeními a Stvořitelem nesmí být prostředníci!

Mezi dvěma stvořeními je nejlepším prostředníkem Bůh.

Jak jinak by člověk mohl navázat opravdové spojení a vztah s jiným člověkem, s muži a ženami, se vzdálenými hvězdami, s bezpečným dimenzí tohoto světa, nebýt tohoto Stvořitele, jednoho jediného, v jehož objeti jsme my všichni, Jeho stvoření?!

Akty zbožnosti navozují příjemnou atmosféru, ve které stvrzujeme Boží přítomnost, Boží naplnění našeho klidu, našich obav a nadějí.

V mé rodině mne od dětství učili, že Bůh je vnitřním hájemstvím všeho, všech stvoření. O mnoho let později jsem se dozvěděl o islámských mystičích, kteří ve svých zbožných zpěvech pronášeli:

„Kámen je stvoření Boží.

Rostlinka je stvoření Boží.

Já jsem stvoření Boží.

Ty jsi stvoření Boží.

Podílet se na osudu stvoření Božího – i to je zbožnost.

Chránit jiná stvoření než sebe – to už je morálka.“

Kdykoli se účastním mezináboženského dialogu, vždy zdůrazňuji tuto vůdčí myšlenku sůfismu.

Dnes, v době strojů a techniky, je obtížné hovořit o Boží ochraně tímto způsobem. Je těžké odkrývat bohatství víry. A proto se často ptám: Jaké vyhlídky má naše zbožnost v čase, kdy jsme v pokušení *velké moci*, kterou nám nabízejí stroje? Což ta velká moc není opiem lidstva? A ptám se s obavami, protože naše dnešní domovy jsou méně oněmi překrásnými výjevy Přírody, o kterých se zmiňuje *Bible* a *Kur'án*, a stále více stroji, které jsou světem samým pro sebe.

3.

Avšak i navzdory světu strojů musíme hovořit o zbožnosti, o duchovním bohatství, kterým nás obdařuje víra a kterým obdařujeme sebe i druhé prostřednictvím naší zbožnosti a víry. A přitom v hluboké rezignaci připouštíme, že dnešním *všemocnému člověku* je neobyčejně těžké sdělit jakékoli poselství o Bohu.

Přestože *všemocného člověka* i nadále obklopuje všechno to, co lidi starověkých, starodávých a předindustriálních civilizací, a přestože *všemocný člověk* stále zakouší smrt, nemoci, smutek, záplavy, války, zemětřesení..., dnešní člověk oživil mýtus o Prométheovi, upevnil ho a pustil se do hazardu napodobování Stvořitele. I když například jasně vidí, že klonováním nějaké bytosti klonuje i její smrtelnost, *všemocný člověk* nepolevuje v záměru ukrást samo tajemství Božího tvoření. Pokouší se Bohu ukrást recept na věčnost.

Jako by věčnost byla nějaký pokusný vzorek ve zkumavce nebo baňce!

Podíváme-li se na techniku očima zbožnosti, nevidíme, že by člověk technikou ze sebe snal být i jedině pravdě, prvotní břemeno. I dále umíráme, trpíme, i dále je „deset tisíc věcí silnějších než my“, jak by řekl Lao-c'. Naopak technikou (onou její odvrácenou stranou: klonováním, genetických inženýringem, atomovými, neutronovými a vodíkovými bombami atd.) si člověk naloží na záda další těžké břemeno.

Kur'ánské komentáře uvádějí jedno zbožné vyprávění o starém člověku, který na zádech nesl těžký náklad dřeva. Šel cestou necestou a strašně se při tom zadýchal a unavil. Vztekla shodil náklad ze svých zad a vykřikl: „Smrti moje milá, tak už si pro mě přijď!“ Vtom se zjevila smrt: „Človče, tady jsem, jak jsi chtěl!“ Na to unavený člověk vyděšen hlesl: „Ano, ano, přivolať jsem tě, abys mi pomohla znovu naložit náklad na záda, abych přišel domů zavčas!“

Nicméně doma už na něj zavčas čekala smrt, aby odvedla svou práci. Člověk odešel na Onen svět a jeho náklad zůstal, aby ho nesl zase někdo jiný.

Odvrácená strana dnešní techniky, ta negativní, tu zůstává pro budoucí generace jako těžký náklad z vyprávění na stránkách *Kur'ánu*.

4.

Často si vybavuji mnohá podobství v *kur'ánských* komentářích, zejména tehdy, když se dívám, jak lidé vypouštějí vesmírné rakety do nebeského nekonečna. Bez ohledu na to, kolik raket lidé vypustí do nedostupného nebe, víra před námi a nadále staví otázky, zdali jsme tím vypuštěním do nebeského nekonečna dosáhli

něčeho skutečně velkého? Stali jsme se něčím jiným?

Dle mého názoru kroky Neila Armstronga po povrchu Měsíce nebyly velkým krokem pro lidstvo. Ba naopak, za daleko větší skok pro lidstvo považují Hölderlinovo nebo Goetheovu básnickou touhu vedenou k nebi nebo úplňku.

I navzdory tomu, že technika je vynálezem člověka, jakýmsi druhem lidského zjevení, které od průmyslové revoluce člověk sesílá sobě samému, Bůh se nám z našeho svědomí a srdce i nadále vyzývá se jedinou otázkou: Zdali jsme bytí i jediným svým výrobkem překonali smrt? Zdali jsme vypuštěním tolika kosmických lodí na oběžnou dráhu překonali bytí i jednu z mnohých „mezních situací“, o nichž hovoří Karl Jaspers?

Kdykoli se svými přáteli hovořím o víře v Boha v dnešních časech, upozorňuji je, že současná teologie je rezignovaná, smutná věda.

Stále méně je znamenitých rozprav o Blízkém i Vzdáleném Bohu. Stále méně je rozprav o nekonečném vesmíru, který nás obklopuje. Tatam je ona dávná a skvělá teologie přírody. Současná teologie přírody se zúžila na nárek a pláč nad přírodními katastrofami. Současná teologie je nucena hovořit o špatných činech lidstva. Můžeme téměř říci: *Všemocný člověk* z teologie vytěšnil i Boha i Dábla. *Všemocný člověk* a jeho stroje, to jsou dnes velká témata teologie.

5.

Co je to zbožnost? Proč věřím? Co je nyní vnitřním bohatstvím mé víry? Čím víra obdařila mne a co si já ze své víry přeji darovat jiným lidem?

V odpovědi na tyto otázky je dobré si připomenout praoce židů, křesťanů a muslimů, Ibráhíma (Abraháma).

V *Bibli* je Abrahám uveden v souvislosti, jak výstižně postihl význam zbožnosti. „*Odvažuje se mluvit ke svému Pánu, ačkoli jsem prach a popel!*“ („*Inni qad šara tu ukal-limu l-mawla, wa ana turáb wa ramad*“)³ – praví Abrahám. V *Kur'ánu* se zbožnost vysvětluje pomocí krátkého příkazu v jednom vyprávění: „*Rci: Věřu modlitba má, obřady mé, život můj i smrt má náležejí Bohu, Pánu lidstva veškerého!*“ („*Qul: ... Wa ma jája wa mamá li-lláhi rabbi l-'álamín*“)⁴

Jak vidíme ve dvou krátkých ukázkách z *Bible* a *Kur'ánu*, zbožnost je prostě vědomí, že jsme jen prach, kterému Bůh vdechl život. Shodně tomu i ten náš prach, ale i náš život a naše smrt připadají Bohu. My jsme věčnými dlužníky Boha. Nedlužíme mu dolary, eura ani rupie. Dlužíme mu věk za život, kterým nás obdařil, dlužíme mu zbožnost. To je ve zkratce podstata zbožnosti v islámu.

Mne víra obdařila pocitem Božího stvoření. Tento pocit s sebou nese řadu důsledků. Já považuji za Boží stvoření i druhé lidi, jsou mi rovni, na cestě životem uplatňujeme rovnocenné cestovní náhrady.

Zbožnost je samozřejmě lidské odevzdání se Bohu. Zbožnost je nadto i uznání Boha za našeho Stvořitele. Na svět nás sice přivedli rodiče, ale stvořil nás Bůh. Kruh zbožnosti je jednoduchý, suflí o něm často hovoří skrze podobnosti ne nepodobné tomuto: Každý list na větví by měl mít na paměti, že větev je spojená s kmenem. Kmen je pak spojený s kořeny. Kořeny jsou svým sláhou spojeny se zemí... a země? Ne, ona se nevznáší vesmírem jen tak zbůhdarma. I země i veškerá nebesa patří Bohu a jsou spojená s Bohem! Toto je, stručně řečeno, shrnutí zbožnosti.⁵

Takto chápanou zbožnost se pokouším předat i druhým lidem jako milodar. Jako ukliďnění. Jako odlehčení v životě. Jako útěchu v našem pozemském bytí.

Tento milodar zbožnosti nám sděluje: Člověk není bytostí samou pro sebe, on nepatří jen sobě, ale i Bohu, patří zemi, druhým bytostem, druhým stvořením. Člověk v sobě nosí tolik darů (ducha, lásku, rozum, soudnost, svobodu), že by bylo nebezpečné, kdyby byl ze sta procent autonomní bytostí.

V obleženém Sarajevu (1992–1995), zatímco jsem se strachoval, že budu zabit nebo že budu zabity mé dcery, manželka a sousedé, často jsem přemýšlel o tom, k čemu je Bůh a jeho existence? Co je to zbožnost? K čemu jsou naše naděje v nesmírně hloubce nebeské modří?

Tehdy, na ulicích tohoto města, obleženého mnohými stroji a technickými systémy na zabíjení, spatřil jsem mnohé smrti zblízka. V hrůze jsem odvracel zrak od „tun“ rozčtvrcených lidských těl. Bylo mi jasné, že v těchto chvílích přemítám o Bohu chycený do četných léček strachu. Postřehl jsem, že Boha vzpomínám stále častěji lapený do spárů docela zřetelné smrti. Vzpomínám Boha uprostřed jednoho velkého zklamání z lidstva.

Tehdy jsem si často kladl i tyto otázky: Jaká je role judaismu, křesťanství a islámu v dnešní době?

Jaká je role tradičních světových náboženství na dnešní světové scéně?

Co pro mne víra islám (k níž se hlásím) dnes znamená? Může islám, mohou sami muslimové dnes přispět ke světovému míru?

Jsem si vědom, že to nebyly jen prosté otázky. To byly moje křečovitě záskuby

v obleženém Sarajevu, které nikdy zcela neodezněly.

K čemu je dnes zbožnost? Je vůbec nějaká naděje, že zbožnost v současném světě v náručí judaismu, křesťanství, islámu, buddhismu... zažije svou renesanci? Je možné, aby se tato renesance odvíjela mírumilovným způsobem, bez revolucí, útoků na barikády, bez útoků na přívržence své vlastní nebo jiné víry, bez útoků na mešity, kostely, synagogy, pagody?

6. O „lásce za časů cholery“ poutavě vyprávěl Gabriel García Márquez.⁶ Zato já jsem v obleženém městě Sarajevu, uprostřed válečné vravy, přemítal o „zbožnosti za časů techniky“.

Stále se ptá: Je dnešní všemocný člověk připraven akceptovat skutečnost, že existuje Stvořitel? Je připraven alespoň na okamžik uvažovat o tom, že jeho pozice je blízká onomu listu ve shora uvedeném podobnoství?

I navzdory všemu se ale domnívám, že před všemocným člověkem je třeba mluvit o obyčejné zbožnosti.

Být si vnitřně vědom, že někdo mimo nás dal oblý tvar našemu oku, Slunci i Měsíci – to už je zbožnost. V tichu přemýšlet, že smrt je naším prvním sousedem – i to je zbožnost. Naslouchat tlukotu svého srdce – to je také zbožnost. Pohledět do svých otevřených prázdných dlaní a podívat se nad jejich symetrií – to už je zbožnost. Vzpomenout na vlastní hrob – to už je zbožnost. Podívat se nad pohybem ob-

laků nebo střídání dne a noci – všechno to je nějaký druh zbožnosti.

A přestože technická moc naší doby, ta moc, která člověka dnes nejvíce pokouší, vytěsnila tyto obyčejné, zbožné otázky, je třeba si je klást stále dokola.

7. Konečně, v moderní době se musíme znovu rozpomenout, že každý z nás má duši. A že tato duše je jen jedna. Vždy si musíme být vědomi, že tato naše duše, stejně jako naše jáství, je jen jedna. Když se nás zeptají, kdo jsme, my budeme znát jasnou odpověď. Toto naše „já“ bychom nemohli vyslovit, kdyby nám ho Bůh nedal. Tato odpověď vyjde z té kontinuity jáství v nás, kterou nám zajišťuje naše duše.

Pakliže je naše duše jedna, pak je jeden i náš Stvořitel.

Kur'an praví, že Bůh nikdy nikoho neobdařuje dvěma srdci!⁷

V souvislosti s tím je zajímavé, že Kur'an říká, že lidská duše/duch přichází z Rozkazu Božího.⁸

Dnes je nezbytné řídit svůj čas, abychom alespoň několik hodin pracovali se svou duší, několik hodin ze zbývajících času, který nestrávíme s technikou a stroji. Takto si naše duše začnou poroučet Božské věci. Takto budeme vzpomínat Boha při plnějším vědomí našeho jáství. Takto se vrátíme k Bohu obklopeni našimi dobrými a zbožnými skutky.

A všechno materiální, co jako lidé vyrobíme, zůstane na Zemi a zmizí. Což dnes nevidíme ruiny starodávných měst a paláců i jiné pozůstatky starověkých civilizací?

Kur'an nás upomíná, že na zemi je vše pomíjivé, přetrvá jen Tvář Boží a dobré skutky lidstva.

Z bosensťiny přeložil Mihad Mujanović

Poznámky

- ¹ Kur'an, 50:16. Česky text vychází z překladu Ivana Hrbka (*Korán*. Praha 2000).
- ² Srov. Kur'an, 24:35.
- ³ Arabská citace Abrahámových slov dle *Al-Kitáb al-Muqaddas* (Takwín, 27), překladu Bible do arabštiny. Cambridge University Press, 1956.
- ⁴ Kur'an, 6:162.

⁵ Neměli bychom zapomínat, že toto listí na podzim a před zimou padá na zem, do blízkosti svých kořenů, ze kterých kdysi vyrašilo.

⁶ Odkazují na jeho román *Láska za časů cholery*.

⁷ Kur'an, 33:4.

⁸ Kur'an, 17:85.

MAUZOLEUM Hans Magnus Enzensberger / Louis Auguste Blanqui (1805–1881)

Stavba z cel (1)

Churavý, svrstělý skrček s křehkou konstitucí; ve čtyřiceti stařec. Tajnůstkář, který nesnese odpor. Je kdykoli schopen klatat sám sebe a ochoten mást.

Čas tráví četbou. Jeho život je sledem cel. Oblíbený titul: *Vladař*.

Je přivýklý samotě a důsledně dbá na odstup: *Krokodýla nevzývám*. (Krokodýl jsou masy.)

Ríká si fatalista, ale co to vůbec znamená. Jeden (fatalisticky) stoná, druhý (fatalisticky) masově vraždí. Tenhle se, dokud je naživu, metodicky vrhá proti násilí, které se za jeho života zmocňuje celé Země. Vysvětlení pro jeho chování nemá.

Astronomická hypotéza (1)

Je-li však vesmír nekonečný, znamená to též, že příroda den za dnem vytváří miliardy slunečních soustav, jež nejsou ničím jiným než otrockými kopiemi sluneční soustavy naší.

Není oblázku, stromu, zvířete, člověka či události, které by na onech vzdálených duplikátech nenalezly své místo.

Stavba z cel (2)

Pokaždé, když po letech opustí žalář a objeví se před svými adepty, *tváře propadlé, rty popelavé, zpola zpráchnivělé, v černé pelerině, černých rukavicích, které nikdy neodkládá – operně, velitel, král kazatelů revoluce – pokaždé před ním rád zbledne*. On je výplodem jejich strachu: ztělesněním terorismu i nejhodnější chlápěkem pod sluncem.

Podsvětí Paříže je Babylon sekt, spolků a klubů. Zapsvěcovací rituály: přes oči páska, šeptaná přísaha a v ruce lesknoucí se dýka. (Ozdůbky konspirace jsou dědictvím svobodného zednářství.)

Ve společnosti ročních období vládne neděle týdnů, březen jaru a jaro roku. Vysoko nahoře, zcela na špičce září ústřední výbor: fikce.

Astronomická hypotéza (2)

Má-li však skutečná Země ve vesmíru zástupy dvojníků, pak to pro každou z jejich možných variant platí dvojnásob.

Každý okamžik s sebou totiž přináší nové odbočky, křížovatky, alternativy. Ať už se rozhodneme jakkoli, osudu neujdeme. Avšak z celkového hlediska vesmíru osudovou ztrácí oporu. Nekonečnost nezná žádné buď-anebo; neboť je v ní místo pro všechno.

